

DR. VÁRADI AURÉL ISK. FELÜGYELŐ GONDNOK SZÉKFOGLALÓ FELOLVASÁSA

Midőn e beiktató ünnepségen, mint a mi kedves főiskolánknek Főtanácsunk által megválasztott felügyelő gondnoka szavamat felemelem, úgy érzem, hogy elsősorban a köszönet szavának kell elhagynia ajkamat. A köszönetének, mely illeti Főtanácsunkat, hogy bizalmával megtisztelve, egyházi életünk e nevezetes posztjára állított és a köszönetének megjelent vendégeink irányában, kik beiktató ünnepünk fényét megjelenésükkel emelni, minket beiktatandókat, megtisztelni méltóztattak. Fogadják e köszönetet részemről is, de engedjék meg, hogy a szavakba alig önthető köszönet mellett eleget téve szívem sugallatának, kifejezésre juttatni igyekezzem a hálás kegyelet érzését is azok irányában, kiknek megürült helyére rendelt a közbizalom, mikor a felügyelői gondnoki tisztet reánk ruházta.

Ennek a bizalomnak értékét kétségtelenül hatványozza, hogy nemcsak egyházi életünkben, de Erdély magyar társadalmában is oly nevezetes férfiak a mi elődeink, mint néhai Kozma Ferenc és dr. Árkosi Gyula. De ha már ez a tény a közönséges számtani haladvány arányában emeli hatványra a minket ért megtiszteltetés értékét, úgy a mértani haladvány fordított arányában jelentkezik a megtiszteltetéssel reánk hárult feladat súlya. Mert hiszen vajmi nehéz még csak elgondolása is annak, hogy olyan várakozásokat kell betöltenünk, aminők egy Kozma Ferenc, egy dr. Árkosi Gyula példája nyomán egyházunk körében és a nagyközönség véleményében természetesen keletkeznek.

Kozma Ferencben minden ismerőse méltán tisztelte a neves pedagógust, a tudomány érdemes munkását és az igaz embert. Dr. Árkosi Gyula nemes példája volt a munkában fáradhatatlan, a gyakorlati érzékben felülmulhatatlan, a lelkiismeretes tevékenységben utólérhetetlen egyházi embernek. Emléküket megilleti az elévülhetetlen érdemért a hálás utókor részéről méltán kijáró elismerés hervadhatatlan koszorúja. Minket, utódaikat pedig a kötelesség illet, hogy igyekezzünk példájukhoz és emlékükhöz méltók lenni.

Részemről azonban nem tartózkodom annak bevallásától, hogy különösen a helyzetnek elhalálózásuk óta is fokozódott nehézségei mellett ezt a kötelességet szinte leküzdhetetlenül nehéznek tartom és ha mégis vállalom, az abban találja magyarázatát, hogy különösen az eddigi tapasztalat után teljes bizalommal vagyok Isten, egyházi előljáróságom és mire az adott helyzetben különösen nagy súlyt kell helyeznem: az érdemes tanárikar támogatása iránt. Mert nem hagyja el az Úr az igaz ügyet, már pedig igaz ügy az, melynek szolgálatára

elhívtam: a magyarságában kifejlődött erdélyi unitarizmus közművelődésének igaz ügye.

Ezt az ügyet *a népért, a néppel akarom szolgálni*. Ebben az akaratban nyer kifejezést az én demokráciám, és örömmel tölt el, hogy ez a demokrácia teljes összhangban van egyházam hagyományaival, tehát konzervatív demokrácia.

Egyházunk mindig lépést tartott a korrallal. Annak intő szavára hallgatott akkor is, mikor szervezetében nem régen nevezetes reformokat valósított meg. E reformok célja éppen az volt, hogy egyházi ügyeink intézésébe bevonjuk a nép szélesebb körű rétegeit. Ugyanez kell, hogy célunk legyen az iskoláztatás terén is.

A világháború előtt a magyarság túlnyomó részének a lateiner, főleg a jogászi és hivatali pálya volt az ideálja. Ez akkor is számos káros következményt hozott magával. Egyoldalúvá tette közművelődésünk fejlődését, a közfelfogást megtelítette a skolasztikus jogászi szellem elemeivel és egyes csatlóidokban hagyománnyá téve a tisztviselői pályát, társadalmunk egyes rétegeinek a kizárólagosság színét, helyesebben talán: látszatát kölcsönözte. A világháború után az erdélyi magyaroknak szükségképpen szakítnia kellett ezzel a béke idejében sem ideális ideállal. Ma már a gyakorlati pályák felé kell fordítanunk teljes figyelmünket és arra kell törekednünk, hogy e téren lehetőleg biztosítsuk népünk boldogulását. Bizonyos, úgyszólván minden tanulóra kiterjedő, azok hajlamaival szinte egyénenként számoló arányosításra van szükség a pályaválasztásnak most már az eddiginél inkább tanítói és tanári karunk vállára háruló irányításánál. De szükség van arra is, hogy a gyakorlati pályákon megfelelő számban érvényesüljön földművelő népünk a maga értékes kézi ügyességével, becsületes szorgalmával és erős, bár a múltban, a nem kedvező fejlődés miatt, sokszor szertelenné ferdült számító ösztönével.

Amint a múltban szinte mindenek felé helyezett diákos műveltség és hagyománya ma már nyit többé pályát a vármegyén és általában a hivatali berendezkedésben az ú. n. úri család fia számára: úgy a földművelő fiának sem lehet többé egyedüli ideálja, hogy apai földjét művelje, mert hova tovább szűkül a gyakorlati lehetőség köre. Elaprózódik az apai örökség, de a hagyományos felszerelés és kezdetleges gazdasági ismeretkör különben sem elégséges arra, hogy a gazdasági élet versenyképes tagjaként tartsa meg jövőre is az erdélyi kiscgazdát. A kiscgazda fiának tehát többet kell tanulnia, körül kell néznie a különböző élethelehetőségek között és ezekből meg kell ragadnia azt, amely legtöbb kilátással bírta a jövőre. Erre a saját intelligenciája segítő és útbaigazító irányítására van szükség, de az intelligencia megszerzése érdekében álljon mellé az egyház.

Ennek a gondolatnak felel meg és részben ennek tovább-építője az egyes egyházköreinkben már megindult azon üdvös mozgalom, mely odairányul, hogy a nép tehetségesebb, az elemi iskola nyújtotta ismeretknél több tudás befogadására képességgel rendelkező fiai belső embereink útján idején kiválogattassanak és tovább képzésük biztosítottassék. Ezt a mozgalmat az egyház erkölcsi erejének teljességével kell felkarolni, táplálni és kifejleszteni. E nagy feladat megvalósításának egyik igen helyes eszközéül kínálkozik az, mit távollevő nagyérdemű főgondnokunk a felügyelőgondnoki értekezlettel kezdeményezett. A kezdeményt nem szabad elejteni, hanem bürokratikus aprólékoskodás nélkül szokásjogi alapon és az egyházi elem, illetve az esperesi kar fokozatos bevonásával egyháztársadalmunk intézményévé kell fejleszteni, hogy az egyes egyházkörök és a központ szociális kölcsönhatása biztosítást nyerjen. Ez fogja magával hozni a maga természetes útján-módján a gyakorlati élet követelményeinek a tanítás rendjében oly igen szükséges fokozatos megvalósítását, melyet anélkül kell azonban elérnünk, hogy magán a tanrendszeren, melynek irányítása nem áll módunkban, változtatnunk kellene. Nagy feladat ez, de ismerve tanári karunk nemes szellemét, ernyedetlen kötelességérzetét és lelkes ügybuzgalmát, nem kételkedem a megoldásán.

Egyoldalúság volna azonban, sőt vészes erkölcsi következményekre vezethetne, ha a gyakorlatiasság követelményeinek a tanításban szükséges fokozatos megvalósítása mellett megfeledkeznénk arról, amivel egyházunknak és édesmindnyájunknak tartozunk: a vallásos és nemzeti szellemű nevelésről. Még gyakorlati szempontból nézve is a kérdést, kimutatható, mit Anglia társadalmi életének példája oly frappánsul igazol, hogy a legélénkebb üzleti szellem gyakorlati tevékenysége is csak akkor hoz valódi, a sors hullámzásaitól meg nem ingatható eredményeket, ha azt a vallásos érzés alapozza meg és a nemzeti szellem itatja át. Ne tévesszük ezt egy percre sem szem elől.

Tisztában vagyok a nehézségekkel, melyek a változott helyzetben, főleg a tanítás jelenlegi rendjében, elénk tornyosultak, de anélkül, hogy a szakember minőségét és szavának döntő súlyát igényelném részemre, rámutatok azokra a területekre, melyeken a vallásos érzés és magyar nemzeti szellem vetéseit ápolhatjuk. Az isteni gondviselés nyújtotta szerencsénkre itt vannak e területek iskoláinkban. Itt van a vallás, főleg az egyháztörténelem, nemzeti vonatkozásban pedig a magyar nyelv és irodalom tanításának és az ifjúság önképzésének szép tere.

Ha a minden elismerésre méltó kitűnő tanár szelleme, mely a mi szent öregünkről elnevezett ifjúsági együletben már is értékes munkát végzett, az igaz, tehát éppen ezért minden

felekezeties elfogultságtól mentes unitárius öntudat kifejlesztésében még inkább megtalálja kapcsolatát az ifjú szívekkel; ha a tanítás minden egyes tényezőjének vérévé válik, mint kell válnia, hogy a nemzeti nyelvünkben és irodalmunkban bírt nagy kincset nem szabad se holt tőkének, se az emberi beszéd közönséges piaci közvetítőjének tekinteni, hanem behatolva szellemébe, annak fényét minden ajkunkat elhagyó szóban ki kell sugároztatni; ha a nyelv tisztaságát mintegy illedelmi szabályává tesszük társadalmi érintkezésünknek és irodalmunk nagyjainak ismertetése útján ifjuságunknak lelkébe visszük azt a tudatot, hogy beszédben és írásban épp úgy kell törekednünk a nyelv tisztaságának megőrzésére, mint ruházatunkban a külső tisztaságra: úgy minden nehézség ellenére elérjük a célt és hűek maradunk őseink emlékéhez s igaz unitáriusokul, meg jó magyarokul állhatunk lelkiismeretünk ítélőszéke elé, melynek egy nagy múlt felséges emlékeiért és egy jobb jövő viruló reményeiért felelőséggel tartozunk. Tartozunk mindannyian, de különösen tartozik a jövő reménye: ifjuságunk.

Pár hét múltán negyven esztendeje lesz, hogy az ős főiskola kötelékéből az élet küzdelmes útjára léptem. Közel negyven esztendő tapasztalatával igazolhatom tehát annak a tanításnak igazságát, mit az iskola falai között nyertem, hogy nincs szánandóbb teremtése a földnek az elkorcsosultnál. De lehet-e súlyosabb elkorcsosulás a vallástalanságnál és a nemzeti jellegből kivetközöttségénél?! Isten képének önmagunkon való meghamisítása ez.

Negyven esztendő múltán az akkori tanárikar tagjai közül csak nagyérdemű főjegyző atyánkfiaát találok életben. A jó Kovácsi Antal, a mindig kedélyes Ulár Pál, a minden ízében igaz ember és jó magyar Mózes András, az angol szellem ügyes reprezentánsa Kovács János, a fáradhatatlan Bencédi Gergely, a költői lelkű Nagy Lajos, a komoly Pap Mózes és a bölcs Péterfi Dénes egymásután szálltak örök nyugalomra. Földi poraik már el is enyésztek az anyaföldben, melyről ma már, egy világgégés által maga is kimozdíttatván nyugalmából, aligha mondhatjuk el nagy Vörösmartynkkal, hogy „ápol és eltakar”. Az ő halhatatlan lelkeik azonban itt vannak velünk és velünk vannak, ha nem is személy szerint körünkben: a negyven év előtt volt előljárárságból illusztris főpásztorunk és a nobilis gondolkozás állandó képviselőjeként br. Petrichevich Horváth Kálmán t. főgondnokunk. Legyen szabad e helyről és e pillanatban köszöntenem őket, kikre Isten nagy szeretetről tanuskodó jóvoltából, mint világító tornyokra tekinthetünk, mikor körülöttünk még borús az ég. De csillagként fénylenek az elhúnyt nagyok nevei és napként ragyognak az élők dicső példái. Nincs tehát miért kicsiny hitűeknek lenni. Velünk az Isten s a magyar lélek Génusza, csak követnünk kell útmutatásaikat.

DR. FERENCZ JÓZSEF ISK. FELÜGYELŐ GONDNOK SZÉKFOGLALÓ FELOLVASÁSA.

Mikor néhány évtizeddel ezelőtt mint első gimnázista, remegő gyermeki lélekkel átléptem az öreg kollegium kapuját, feltűntek nekem a kapu felett tündöklő aranyszavak: *Musis et virtutibus*.

A szavak szó szerinti értelmét tudtam, mert édes Atyám a gimnáziumi éveket megelőző nyaramat azzal édesítette meg, hogy naponként latin órákat adott nekem, hogy már előre bevezessen a latin gramatika és a humanus szellem szépségeibe.

De mit tudtam még akkor ezen szavak valódi és igaz értelméről!

Ma évtizedek múlva, mikor az egyház kitüntető bizalma ezen dicső multtal bíró intézet élére állított, ebben a teremben, ahol körülöng egyházunk nagyjainak és ez intézet nagy-hírű, tudós felügyelő gondnokainak szelleme, legyen szabad pár szóval beszélnem arról, mit jelentenek ma előttem e szavak: *Musis et virtutibus*.

Én azt hiszem, hogy a középiskola hivatását és célját nem lehet tökéletesebben kifejtteni, mint ezen két szóval, mert minden középiskolának csak az lehet a célja, hogy megadja a különböző tudományokban azokat az alapismereteket, amelyek megadják az általános műveltséget, megtanítsa önálló gondolkozásra, bíráló ítélkezésre és hogy az alapismeretek elsajátításával tegyen a tudományos kiképzést adó egyetemek vagy bármely szakiskolák hallgatására.

Én azt hiszem, hogy a középiskolának mindig ez volt a célja, és nem a célváltozás, hanem a korszellem változása szerint változott a középiskola színezete aszerint, hogy a korszellem minő tudományokra fektette a fősúlyt, az általános műveltség és a kor általános tudományos felfogása szerint.

A középiskola fejlődésében ehez képest négy határkövet jelölhetünk meg. Kezdetben a középiskola dominálólág — amint egyik érdemes felügyelő gondnok kifejezte — nyelvészeti gyakorlótér volt, majd a klasszikus nyelvek és ókori történelem túlsúlyra kerülése folytán kifejezetten a humanus szellem zászlóvivője lett, míg az egész Európában fellépett nacionalismus a nemzeti műveltséget állítván fel követelményként: a nemzeti irodalmat és történelmet kívánta a tanítás központjába tenni és legujabban a természeti tudományok óriási haladása és az egész emberiség életére gyakorolt nem is mérlegelhető hatása a középiskolákat határozottan a természet-reáltudományok felé tereli.

Bocsánatot kell kérnem, hogy én mint laikus ilyen kérdésekkel foglalkozom. Ugyis azt mondják, hogy a jogászok mindenhez akarnak érteni, de én abból indulok ki, hogyha az Isten hivatalt adott, akkor ahoz való ész is adott és így veszem